

ПРИНЦИПИ, АСПЕКТИ ТА МЕТОДИ ЗІСТАВНОЇ ФОНЕТИЧНОЇ, ЛЕКСИЧНОЇ І ГРАМАТИЧНОЇ СЕМАНТИКИ

Архангельська А. М. Ономазіологічні засади міжмовного зіставлення	118
Басиров Ш. Р. Дієслова з рефлексивним комплексом в індоєвропейських мовах та їх відповідники в неіндоєвропейському ареалі	124
Валігура О. Р. Принципи експериментального вивчення фонетичної інтерференції в англійському мовленні українських білінгвів	129
Валюх З. О. Системно-парадигматичні відношення на морфологічному, словотвірному і синтаксичному рівнях	135
Вольфовська О. О. Синтагматична ритмізація українського та німецького мовлення	142
Едличко А. И. Межъязыковая эквивалентность в лексической семантике (опыт анализа политических интерлексем в русском и немецком языках)	148
Заваруева И. И. Лексикологические особенности электронных словарей	154
Іваницька Н. Б. Внутрішньомовна параметризація української та англійської дієслівних систем в аспекті контрастивістики	159
Ляхур Чеслав. Kategoria obserwatora a językowa orientacja w przestrzeni	164
Матвієнко Т. І. Морфологічні та словотвірні рівні чеської мови в зіставленні з українською	171
Морозова И. Б., Чумаков А. Н. Структурно-синтаксический прототип минимального сообщения в германских языках	177
Скляренко О. М. Різновиди ономастичного звуко символізму: порівняльно-типологічний аспект	184
Стернополо Е. И., Стернополо О. Е. Вариативность гласных фонем немецкого и украинского языков в речи	189
Толчєєва Т. С. Еволюція морфологічних транспозицій абстрактних іменників	197
Фабіан М. П. Застосування процедури формалізованого аналізу лексичної семантики в зіставних дослідженнях	202
Федунова Т. В. Методический потенциал сопоставительных семасиологических исследований близкородственных языков	207
Хоменко Н. В. До проблеми фоновісимволізму в лінгвістиці	212

МОДЕЛЮВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ У КОНТРАСТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Анан'єва О. С. Вербалізація квантифікатора невизначеності "little" англійської мови	219
Баган М. П. Особливості метафоричного вираження заперечення в українській та англійській мовах	224
Болрова Т. В. Вторичные значения глаголов и эмотивная номинация	229
Волкова Л. М. Службові слова в зіставному аспекті	234
Дідух Л. І. Структурні характеристики англійських однослівних пожежно-технічних термінів	240

СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛОМОВНИХ ОДНОСЛІВНИХ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ

ДІДУХ Л. І.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Науково-технічний прогрес вносить значні зміни у всі сфери розвитку суспільства, в тому числі в мовну картину світу, у зв'язку з чим виникає нагальна потреба вдосконалення системи передавання та обробки інформації, співробітництва науковців різних країн у найрізноманітніших сферах науки й техніки. Одна з найістотніших змін полягає в тому, що переважну частину лінгвістичного фонду складає фахова лексика, і доля термінів у лексичному складі мови стрімко зростає. Тому цілком природно, що лінгвісти приділяють велику увагу вивченню закономірностей утворення термінів, їх структури та семантики, аспектам упорядкування, питанням перекладу; розглядають термінологію як важливу складову сучасної літературної мови [10].

Стосовно визначення терміна, вимог до нього та класифікації термінів у лінгвістичній літературі існують різні, часто протилежні точки зору. Наприклад, у "Словнику лінгвістичних термінів" подається таке визначення поняття "термін": "слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття з певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя тощо" [1, с. 306]. З. І. Комарева дотримується точки зору, що "термін – це інваріант (слово чи словосполучення), яке означає спеціальний предмет або наукове поняття, обмежене дефініцією і місцем у певній терміносистемі" [6, с. 17]. В. І. Карабан визначає термін як мовний знак, що репрезентує поняття спеціальної, професійної галузі науки або техніки. Вчений вважає, що науково-технічні терміни становлять суттєву складову науково-технічних текстів [3, с. 54]. Б. І. Шуневич дає "робоче" визначення терміна: "слово, словосполучення або аббревіатура, які означають наукове поняття, входять в систему цієї галузі, обмежуючись спеціальною сферою вживання, яка встановлена в певній галузі і, як правило, регламентуються дефініцією" [10, с. 25]. А. Я. Коваленко пропонує таке визначення терміна: "Термін – це емоційне нейтральне слово чи словосполучення, яке вживається для точного вираження понять та назв предметів" [5, с. 257]. Вслід за М. І. Мостовим ми вважаємо, що "термін – це слово або словосполучення з історично вмотивованим чи умовно закріпленим значенням, що відбиває одне поняття у спеціалізованій галузі знання чи виробництва" [7, с. 191].

Щодо класифікації термінів, то, наприклад, А. Я. Коваленко поділяє їх за структурою на прості, які складаються з одного слова: *circuit* – *ланцюг*; складні, які складаються з двох слів і пишуться разом або через дефіс: *flywheel* – *маховик*; терміни-словосполучення, які складаються з декількох компонентів: *circuit breaker* – *автоматичний вимикач* [5, с. 258].

У книзі "Общая терминология: Вопросы теории" О. В. Суперанська, Н. В. Подольська та Н. В. Васильєва поділяють терміни таким чином: 1. Терміни-слова (вони виражені одним словом: *resin*, *marketing*); 2. Терміни-словосполучення, які поділяються на вільні словосполучення, де кожен з ком-

понентів може вступати в двосторонній зв'язок (*internal storage, shock lung*), і зв'язані словосполучення, де ізолювано взяті компоненти можуть і не бути термінами, а в поєднанні утворюють терміни-словосполучення (*star system, live video*); 3. Багатокомпонентні терміни (такі терміни можуть бути три-, чотири- і більше компонентними). Вони представлені в значно меншій кількості, ніж попередні види термінів (*light absorption spectrometry, very huge crude carrier*) [8, с. 83].

Т. Р. Кияк виділяє вісім типів термінів: 1. Терміни – кореневі слова: споконвічна не похідна лексика (*nic*); запозичена непохідна лексика (*atom*). 2. Похідна лексика: терміни, утворені шляхом суфіксації (*вічко*); терміни, утворені шляхом префіксації (*підсікання*). 3. Терміни – складні слова (*бетономішалка*). 4. Терміни – словосполучення (*обчислювальна машина*). 5. Терміни – аббревіатури (*РОЦ – регіональний обчислювальний центр*). 6. Літерні умовні позначення (*гамма-проміння*). 7. Символи (знаки) – наприклад, математичні, хімічні, астрономічні та інші символи. 8. Номенклатура [4, с. 9–10].

Метою нашої статті є структурний аналіз англійських однослівних пожежно-технічних термінів, представлених у класифікації Т. Р. Кияка першими трьома згаданими вище типами, а також порівняльний аналіз таких термінів в інших терміносистемах.

Матеріалом нашого дослідження послужив німецько-російсько-англійський словник “Lexicon Brandschutz” [11], обсягом 2500 пожежно-технічних термінів, серед яких 370 однослівних термінів.

У досліджуваному нами словнику виявлено такі види термінів: однослівні, багатокомпонентні, символи (знаки).

Проведемо детальніше порівняльний аналіз структури однослівних термінів, виражених термінами – кореневими словами, похідною лексикою і термінами-складними словами, виявлених у згаданому вище словникові.

Дослідженням однослівних термінів займалися Б. І. Шуневич (з робототехніки), О. Ф. Кучеренко (в українській пожежно-технічній терміносистемі), В. Д. Сліпецька (з термінології штучного інтелекту), О. І. Гутиряк (з англійської термінології маркетингу) та інші.

У проведеному лінгвістичному аналізі англійської терміносистеми з робототехніки Б. І. Шуневич виділив такі типи однослівних термінів: прості терміни, які складають шосту частину всіх однослівних термінів з робототехніки (*grip – затискач*), похідні терміни (*compliant – поступливий, robotize – роботизувати*), складні терміни, під якими дослідник розуміє таке поєднання слів, яке графічно оформлене як одне слово (термін), наприклад: *point-to-point – позиційний, forearm – передпліччя*; аббревіатури і скорочення (*FMX – frequency-modulated transmitter – передавач частотно-модульованих сигналів, flexi-arm – flexible arm – гнучка рука, mobot – modular robot – модульний робот*) [10, с. 88–89].

О. І. Гутиряк під час дослідження англійських однослівних термінів маркетингу виділила прості, похідні та складні терміни. Із досліджуваних 367 однослівних лексем науковець виявила 131 простих, 222 похідних та 14 складних термінів. Якщо розглядати ці однослівні терміни у відсотках, то прості терміни займають 35,7%, похідні – 60,5%, складні – 3,8% [3].

У нашому дослідженні за способом утворення однослівні терміни поділяються на прості (основа), похідні (основа з афіксами, дві і більше основ з афіксами і без них) та складні, які пишуться разом або через дефіс (таблиця 1):

Таблиця 1

Структура однослівних пожежно-технічних термінів

Види термінів	Частини мови							
	N	%	V	%	Adj.	%	Всього	%
Прості	116	31,4	5	1,4	3	0,8	124	33,6
Похідні	184	49,7	5	1,4	8	2,1	197	53,2
- з 1 суфіксом	103	27,9	2	0,5	3	0,8	108	29,2
- з 2 суфіксами	7	2	-	-	2	0,5	9	2,5
- з 3 суфіксами	2	0,5	-	-	-	-	2	0,5
- з префіксом	13	3,5	1	0,3	-	-	14	0,5
- з префіксом і 1 суфіксом	30	8,1	1	0,3	3	0,8	34	3,8
- з префіксом і 2 суфіксами	2	0,5	-	-	-	-	2	0,5
- за конверсією	27	7,3	1	0,3	-	-	28	7,6
Складні	46	12,4	-	-	3	0,8	49	13,2
Разом	346	93,6	10	2,7	14	3,7	370	100

- Прості: *alarm* – бойова тривога, *fire* – пожежа, *injury* – пошкодження, *heat* – теплота, *fuel* – паливо;

- Похідні: *toxicity* – токсичність, *earthing* – заземлення, *radiation* – радіація, *impregnation* – джерело займання, *implosion* – внутрішній вибух;

- з 1 суфіксом: *smoulder* – тліючий вогонь, *strainer* – фільтр, *winterize* – пристосуватися до зимових умов;

- з 2 суфіксами: *ignitability* – займистість, *solubility* – розчинність, *combustibility* – горючість, *characteristic* – характерна риса;

- з 3 суфіксами: *passivator* – пасиватор, *flammability* – горючість;

- з префіксом: *disconnect* – роз'єднувати, *вимикати*, *overhang* – нависати, *disconnect* – роз'єднувати;

- з префіксом і 1 суфіксом: *autoignition* – самозаймання, *resuscitation* – реанімація, *inflammation* – запалення;

- з префіксом і 2 суфіксами: *deaeration* – деаерація;

- за конверсією: *command (n)* – команда, наказ → *command (v)* – командувати, наказувати; *foam (n)* – піна → *foam (v)* – пінитися;

- Складні: *monobromoethane* – монобромоетан, *monochlorobromoethane* – монохлоробромоетан, *ethylbromide* – етил бромід.

- з двох основ: *fireproof* – вогнетривкий, *fireman* – пожежник, *thermosouple* – термоелемент;

- лише з двох основ і афікса: *radioactivity* – радіоактивність, *thermostability* – термостабільність, *transformer* – перетворювач;

- з двох і більше основ, і які пишуться разом або через дефіс (складовими частинами цих термінів можуть бути слова і абрєвіатури): *ABCDE-powder* –

ABCDE-порошок, BCEpowder – BCE-порошок, squad-leader – лідер команди;
 – з трьох основ: bromochoromethane – бромохорометан,
 bromochloromethane – бромохлорометан.

Результати аналізу показали, що всі однослівні терміни з пожежної безпеки (досліджуваного словника) виражені трьома частинами мови: іменник, прикметник та дієслово. З 370 досліджуваних термінів 93,6% представлені іменниками, 2,7% – дієсловами і 3,7% – прикметниками.

Подібний аналіз однослівних термінів з робототехніки стосовно представлення термінів різними частинами мови був проведений Б. І. Шуневичем у кандидатській дисертації [10, с. 87]. Із проаналізованих у дисертації 616 однослівних термінів 70,5% представлені іменниками, 14,7% – дієсловами, а 14,8% – прикметниками (Таблиця 2).

Таблиця 2

Структура однослівних термінів з робототехніки

Види термінів	Частини мови							
	N	%	V	%	Adj.	%	Всього	%
Прості	74	12,0	38	6,2	1	0,2	113	18,4
Похідні	193	31,3	51	8,3	50	8,1	294	47,7
- з 1 суфіксом	109	17,7	18	2,9	36	5,8	163	26,5
- з 2 суфіксами	20	3,2	3	0,5	5	0,8	28	4,5
- з 3 суфіксами	1	0,2	2	0,3	–	–	3	0,5
- з префіксом	9	1,5	14	2,3	–	–	23	3,7
- з префіксом і 1 суфіксом	16	2,6	2	0,3	8	1,3	26	4,2
- з префіксом і 2 суфіксами	5	0,8	1	0,2	1	0,2	7	1,1
- за конверсією	33	5,4	11	1,8	–	–	44	7,2
Складні	91	14,7	1	0,2	40	6,5	132	21,4
Абревіатури та скорочення	77	12,5	–	–	–	–	77	12,5
Разом	435	70,5	90	14,7	91	14,8	616	100

Як видно з проведеного дослідження в пожежно-технічній і робототехнічній терміносистемах стосовно структури однослівні терміни представлені в різній кількості простими, похідними та складними термінами. Прості терміни в пожежно-технічній термінології (даного словника) нараховують 33,6%, а з робототехніки – 18,4%.

Щодо похідних лексичних одиниць, то вони знаходяться майже в однаковому процентному співвідношенні (із значними відхиленнями для похідних з двома суфіксами, префіксом, а також з префіксом і двома суфіксами) 53,2% (пожежно-технічні) і 47,7% (робототехнічні), і в обох терміносистемах поділяються на терміни з одним суфіксом (відповідно 29,2% – 26,5%), двома суфіксами (2,5% – 4,5%), трьома суфіксами (0,5% – 0,5%), з префіксом (0,5% – 3,7%), з префіксом і одним суфіксом (3,8% – 4,2%), з префіксом і двома суфіксами (0,5% – 1,1%), за конверсією (7,6% – 7,2%).

Складні пожежно-технічні терміни становлять 13,2%, тоді як з робототехніки – 21,4%.

Стосовно частин мови в пожежно-технічній і робототехнічній терміносистемах однослівні терміни в більшості випадків представлені іменниками відповідно 93,6% і 70,5%, а в меншій мірі прикметниками і дієсловами відповідно 3,7% – 14,8% і 2,7% – 14,7%. При цьому кількість термінів, виражених прикметниками і дієсловами, значно відрізняється у згаданих вище терміносистемах.

Із проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. У досліджуваних (унормованій) пожежно-технічній і (новій) робототехнічній терміносистемах однакова структура термінів і частини мови, якими вони представлені. Відмінність лише в кількісному представленні простих, похідних і складних термінів.

2. Основними видами однослівних термінів в обох терміносистемах є похідні терміни, серед яких переважають терміни, що складаються з основи з одним суфіксом, порівняно з простими і складними.

3. Пожежно-технічні однослівні терміни досліджувалися на основі згаданого вище словника *Lexicon Brandschutz*, обсягом близько 2 500 лексичних одиниць, а робототехнічні – на базі англо-українського словника з робототехніки, обсягом 12 000 л. о.

Наступне наше дослідження буде проводитися на базі англійсько-українського словника, обсягом 15 000 пожежно-технічних термінів, що дасть можливість детальніше дослідити структуру термінології з цієї тематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганич О. І. Словник лінгвістичних термінів / О. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
2. Гутиряк О. І. Англійська термінологія маркетингу : структура та семантичні характеристики : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. І. Гутиряк. – К., 1999. – 20 с.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В'ячеслав Іванович Карабан. – Вінниця : "Нова Книга", 2001. – 303 с.
4. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения / Тарас Романович Кияк. – К., 1989. – 104 с.
5. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу / Анатолій Якович Коваленко. – К. : ІНКООС, 2002. – 320 с.
6. Комарева З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание / З. И. Комарева. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1991. – 156 с.
7. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови / Микола Іванович Мостовий. – Х. : Основа, 1993. – 256 с.
8. Суперанская А. В. Общая терминология / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Наука, 1989. – С. 83.
9. Термін та термінологія як об'єкти лінгвістичних досліджень – Режим доступу : <http://uk.wikisource.org>.
10. Шуневич Б. И. Структурные и функциональные характеристики английской терминологии по робототехнике : дис. ... канд. фил. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Богдан Иванович Шуневич. – Л., 1990. – 215 с.
11. *Lexicon Brandschutz*. – Berlin, 1986. – 720 p.